

PRILOZI

TANJA TODORVIĆ

PROBLEM ZASNIVANJA ESTETIKE

(Marica Rajković, *Problem estetike u filozofiji nemačkog idealizma*,
Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad, 2021.)

Tačan datum zasnivanje estetike kao discipline, za razliku od drugih disciplina poput etike, logike i ontologije je poznat. Ona je prvo „rođena“ u magistarskoj tezi A. G. Baumgartena pod nazivom *Filozofske meditacije o nekim aspektima pesničkog dela*, da bi kasnije autor razrađivao neke svoje osnovne ideje u delu *Estetika*. Ovde je ona određena kao *nauka o čulnoj spoznaji*, koja razmatra i filozofsko određenje lepog i umetnosti u širem smislu. Ipak, u svojoj knjizi *Problem estetike u filozofiji nemačkog idealizma*, autorka Marica Rajković otvara pitanje o stvarnom zasnivanju estetike kao *samostalne discipline*, i uslovima mogućnosti da jedna takva disciplina bude fundirana na temeljima empiri-

stičke i racionalističke tradicije. Ove dve škole su svakako bile preduslov da logička sfera čulnosti bude ispitana, te da se pokaže kako ona mora imati svoju unutrašnju logiku. Ipak, autorka u knjizi prodire u fundamentalnu problematiku koja se bavi nužnim uslovima za zasnivanje nauke kao takve, problematiku koja će biti vodeći problem transcendentarno-idealističkog projekta. Iz njega onda proizilazi problem zasnivanja posebnih disciplina, među kojima će estetika imati svoje mesto.

Estetika je mlada nauka, imajući u vidu da je ona nastala tek u XVIII veku. Međutim, kroz ovu knjigu zaključujemo da je ona još mlađa od istaknutog datuma, jer su stvarni uslovi za njeno fundiranje *ostvareni tek u filozofiji nemačkog*

idealizma. Viševjekovna tradicija razmatranja o filozofskom statusu umetnosti nju je često smeštala u sekundarnu, poietičku sferu, koja nikada nije imala primarno, visoko, niti samostalno mesto u hijerarhijskim podelama filozofskih disciplina. Tek sa Kantom se ostvaruje uslov mogućnosti za njeno samostalno zasnivanje i filozofija umetnosti i poietika se transformišu u *projekat zasnivanja estetike* koja dobija potpuno „drugačiji smisao i terminologiju“¹. On usvaja Baumgartenovu definiciju *estetike kao nauke o čulnoj spoznaji* koja se razvija kroz horizonte *čulnosti, lepote i umetnosti*, ali ovu ideju razvija u potpuno drugačijem svetlu.

Kant prevazilazi racionalističku i empirističku tradiciju već svojom prvom *Kritikom čistog uma* pokazujući da induktivistička logička osnova empirističke tradicije na čelu sa Hjumom, kao i deduktivizam racionalističkih učenja, ne mogu biti logika koja će da stoji u osnovi samostalne nauke. Tako se okreće projektu zasnivanja transcendentalne nauke subjektivnosti koja ne pokazuje samo

spoljašnje formalne uslove za zasnivanje nauke, nego i subjektivne uslove mogućnosti koji bi valjalo da utemelje tradicionalni formalizam mišljenja. Druga i treća kritika koherentno prate intencionalnost koju je zadao autor već u prvoj. Kantov kritički projekat predstavlja jedinstvenu celinu. Kritika čistog uma ispituje apriorne forme čulnosti i u njoj se radi o zasnivanju *transcendentalne estetike*, dok se stari poietički pojmovi *lepog, ukusa, genija i umetnosti* vezuju za treću kritiku – koja se vezuje za moć suđenja uopšte (*die Urteilkraft*)². Transcendentalna filozofija je imala veliki značaj da se preispita mogućnost zasnivanja estetike kao samostalne discipline. Zbog toga joj Marica Rajković u knjizi posvećuje uvodno mesto ističući tako njenu fundamentalnu kritičku poziciju spram tradicije.

Knjiga *Problem estetike u filozofiji nemačkog idealizma*³

² Rajković, Marica. *Problem estetike u filozofiji nemačkog idealizma*, str. 31.

³ Tekst predstavlja prerađenu doktorsku disertaciju pisanu pod mentorstvom prof. dr Milenka A. Perovića i odbranenu 2.7.2016. godine na Odseku za filozofiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu.

¹ Rajković, Marica. *Problem estetike u filozofiji nemačkog idealizma*, str. 25.

predstavlja prerađenu doktorsku disertaciju, a njenoj sistematičnoj strukturi prethodi ozbiljan naučno-istraživački rad. Marica Rajković je aktivan istraživač i u istoriji njenog rada možemo naći mnoge tekstove koji su vezani za ispitivanje statusa estetike u filozofiji nemačkog idealizma kao što su: „Kraj umetnosti kao početak estetike”, u: *Estetika i obrazovanje*, „Kategorički imperativ kao centar obrta bitak – trebanje”, u: Arhe, „Pozicija umetnosti u Šelingovoj filozofiji”, u: Arhe, „De gustibus est disputandum”, u: *Problem ukusa*, „Umetnost i duh vremena”, u: *Kriza umetnosti i nove umetničke prakse*, „Estetika u Fihteovoj filozofiji“, u: Arhe, „Šiler: estetika i filozofija umetnosti”, u: Arhe, i mnogi drugi.⁴ Na samo letimičan

---

⁴ Detaljno o tome: Kraj umetnosti kao početak estetike”, u: *Estetika i obrazovanje*, Estetičko društvo Srbije, Beograd, 2011.; „Kategorički imperativ kao centar obrta bitak – trebanje”, Arhe, br. 16, Novi Sad, 2011.; „Pozicija umetnosti u Šelingovoj filozofiji”, Arhe, br. 19, Novi Sad, 2013.; „De gustibus est disputandum”, u: *Problem ukusa*, Estetičko društvo Srbije, Beograd, 2013.; „Umetnost i duh vremena”, u: *Kriza umetnosti i nove umetničke*

pogled postaje jasno da je primaran fokus istraživanja autorke upravo posvećen filozofiji nemačkog idealizma i problemima sa kojima su se autori suočavali u svojim pokušajima da zasnuju estetiku kao samostalnu disciplinu. Ipak, čitaocu knjige neće promaći koliko je idealistička filozofija afirmisala i druge autore i tradicije i odala priznanje onima koji su bili zaslužni da se otvore načelna pitanja o nezavisnom statusu umetnosti. Zbog toga u ovoj knjizi možemo čitati ne samo o uticaju empirističkih i racionalističkih predstavnika na idealističku filozofiju nego i o uticaju Getea, romantizma, kao i Šilera, koji se sa razlogom smešta u srž ove tradicije. Upravo zbog potrebe da se očrta povesni status i razni uticaji u kome su autori idealističke škole stvarali, sama knjiga je podeljena, pored obimnog uvoda i zaključka, na pet velikih celina koje se bave glavnim predstavnicima ove tradicije, a to su ujedno nazivi većine glavnih

---

prakse, Estetičko društvo Srbije, Beograd, 2014.; „Estetika u Fihteovoj filozofiji“, Arhe, br. 25, Novi Sad, 2016.; „Šiler: estetika i filozofija umetnosti”, u: Arhe, br. 26, Novi Sad, 2016. i dr.

poglavlja: *Fridrih Šiler, Johan Gotlib Fihte, Fridrih Vilhelm Jozef Šeling, Romantizam* i na samom kraju *Georg Vilhelm Fridrih Hegel*.

Uvodni deo knjige posvećen je pitanju zasnivanja estetike kao samostalne filozofske discipline i pokazivanju kako je epoha nemačkog idealizma uticala na njeno konstituisanje. U njemu je dat i obiman prikaz Kantove filozofske pozicije koji ima za cilj ne samo rasparčano isticanje estetskih osnovnih fenomena, nego pokazivanje kakvo mesto estetika kao disciplina ima u celini Kantovog kritičkog projekta. Tako se pokazuje da njena uloga za Kanta nije bila slučajna, proizvoljna niti posledična, nego da je upravo ispitivanje struktura subjektivnosti ispostavilo pojmovnu aparaturu koja će da omogućí nezavisno polje estetici. Zbog toga on na samom početku kritičkih razmatranja ima problem sa nazivom *estetika* u kontekstu u kome ga upotrebljava Baumgarten, ispitujući da li će područje lepog, umetnosti i ukusa uopšte moći da se zasnuje i uzdigne do nivoa nezavisne nauke: „Ono što je u osnovi empirijsko, smatra Kant, ne može postati punim predmetom

nauke, pa pod *estetikom* ipak treba razmatrati pre svega nauku o principima čulnosti, a ne teoriju ukusa ili filozofiju lepog.“⁵ Već u uvodnim razmatranjima vidimo kako se ističe važnost principa i sistemskog mišljenja u zasnivanju nauke kao takve i zbog čega tradicija nije uspela da odgovori na ovaj zahtev. Lajbnic-Volfov sistem će svakako biti polazna tačka za Baumgartena koji primećuje da područje između čulnosti i mišljenja ostaje „prazno“, te tako postaje slobodno polje za zasnivanje nauke. Kant će ipak prvi dati pojmovnu aparaturu da se ono upotpuni. Svojim uvođenjem koncepta uobrazilje (*Einbildungskraft*) on već pokazuje da postoji „posrednik“ između čulnosti i mišljenja, koji će u trećoj kritici zadobiti potpuno novu ulogu u odnosu na teorijsku nauku. Iako je estetičko suđenje dato bez pojma, ono je ipak u analogiji sa istim, opšte i intersubjektivno koncipirano, stoga ovaj pojam neće imati status „intelektualnog opažanja“ više vrste kao na kasnijoj Šelingovoj poziciji, nego

⁵ Podv. T. T. Rajković, Marica. *Problem estetike u filozofiji nemačkog idealizma*, str. 36.

jasno mesto u području subjektivnih formi: „Uobrazilja je sposobna ne samo za sintezu naizgled nespojivih sfera, nego i za *igru*, potpuno oslobođenu pravila razuma.“⁶ Rajković Marica na samom kraju uvodnog dela ističe fundamentalni značaj *Kritike moći suđenja* pri zasnivanju estetike kao samostalne discipline, ali i značaj koji će ovo delo imati za kasnije autore koji će se svojim konceptima direktno ili nadovezivati na Kanta poput Šilera, Fihtea, romantičarske tradicije i drugih.

Ono što i sama autorka u zaključku ističe jeste da knjiga „nije imala za cilj sukcesivno navođenje estetičkih koncepcija“⁷, nego da pokaže osnovnu pojamovnu strukturu i probleme jedne epohe, da se vodi pitanjima o *neophodnim načelima jedne nauke*. U tom duhu je posvećeno i poglavlje *Fridrihu Šileru* koji na prvi pogled ne pripada idealističkoj tradiciji. Ipak Rajković ga smešta u ovo područje pokazujući da je primarni interes da se u knjizi vodi osnovnim idejama i načelima koji su potrebni da se zasnuje estetika kao

samostalna disciplina, u čemu je Šilerova filozofska koncepcija imala fundamentalno mesto. On je ispitivao mogućnost zasnivanja *objektivno-čulnog* statusa estetičke teorije koja u njegovim razmatranjima predstavlja jednu filozofiju kulture. Podstrek za Kantovu treću kritiku je bio svakako motivisan preispitivanjem mogućnosti odnosa između prirodne nužnosti i slobodne svrhovitosti. Šiler upravo pokušava da pokaže kako je moguća sinteza ove dve sfere stvarnosti, dva principa u kojima se „prvi drži apsolutne realnosti, dok drugi insistira na apsolutnoj formalnosti“. On te dve manifestacije naziva *nagonima* – prvi je čulni, dok je drugi nagon za formom. Pokazujući kako ova dva principa funkcionišu u polju obrazovanja, on pokušava da Kantovu estetičku koncepciju konkretizuje, da joj da živo meso i smisao, da njegovoj *subjektivnoj svrhovitosti da objektivni smisao*.

Naredna dva poglavlja su posvećena ključnim predstavnicima idealističke tradicije *Johanu Gotlibu Fihteu* i *Fridrihu Vilhelmu Jozefu Šelingu*. Ona se nužno nadovezuju na uvodna i početna razmatranja, pre svega u

⁶ Ibid, str. 87.

⁷ Ibid, str. 365.

njihovim raspravama o tome kako treba razumeti Kantovu osnovnu pojmovnu aparaturu. Pored mnogobrojnih tema koje se ovde obrađuju, kao što je pitanje odnosa estetičkog i estetskog, odnosa estetike i etike, statusa pojmova uzvišenog i slobode, i dr., u ovim koncepcijama istraživanje se koncentriše i oko jednog fundamentalnog pojma Kantove filozofije a to je – *pojam opažaja*: „Ako se svest pokuša 'raščlaniti' na svoje sastavne delove, oni u svojoj izolovanosti mogu da budu određeni samo kao činjenice svesti (*Tatsache*), dok se činjenično delanje (*Tathandlung*) izvornom Ja pokazuje kao sjedninjen proces. U okviru tog procesa svoju funkciju ima i *intelektualni opažaj*.“⁸ Oko razmatranja ovog pojma i njegove uloge se koncentriše Fihteova, ali i Šelingova filozofija na jedan način koji pokušava objediniti subjektivističke i objektivističke razlike i utrti put apsolutnom idealizmu. Šeling ističe da transcendentalna pozicija mora stalno biti praćena *intelektualnim opažajem*, u čijem procesu sudeluje i *uobrazilja*, koja ima povlašćenu ulogu u procesu

pomirenja jedinstva suprotnosti subjektivnog i objektivnog načela.⁹

Ključno mesto u samoj knjizi ima i poglavlje o *Romantizmu* i romantičarskom uticaju na idealističke koncepte. Autorka jasno ističe da ovaj uticaj nije bio jednostran. Iako se tek nakon Hegelove kritike čini da su postale pre svega obelodanjene granice ovog pokreta, u samoj knjizi se ističu i neke ključne osobine i momenti koji su imali presudnu ulogu u povesnom procesu konstituisanja estetike. Tako se pokazuje da ovaj pokret, slično Kantovoj filozofskoj poziciji nastaje u kritičkom odnosu spram racionalizma i vodećim idejama modernosti. Romantičarski pokret doduše svoje krajnje ishodište traži u neodređenoj beskonačnosti, što će biti ključna tačka Hegelove kritike. Ali treba priznati da su glavni predstavnici poput Helderlina, Novalisa, Šlegela i drugih presudno uticali ne samo na produbljivanje vodećih ideja nemačkog idealizma, nego i da su otvorili put za savremenu teoriju umetnosti koja će se koncentrisati oko nekih njihovih osnovnih ideja. Knjiga ispituje i

⁸ Ibid, str. 153.

⁹ Ibid., str. 208.

filozofsku osnovu određenih pojmova kao što su pojam *prirode*, pojam *genija* i *ironije* koji su imali ključno mesto u ovim razmatranjima.

Na samom kraju knjige se analizira Hegelova filozofska pozicija. Stiće se utisak da je autorka ciljano ostavila projekat apsolutnog idealizma u završnom delu svojih razmatranja, ne zato što on istorijski dolazi na poslednjem mestu, nego upravo zato što je u njegovoj filozofiji prevladano jezgro protivrečnosti i sukoba koje su se nagomilavale u tradiciji. Bogatstvo ovih poglavlja se ogleda pre svega u njihovoj sistematičnosti koja pruža na samom početku obimnu refleksiju na svoje povesne prethodnike i razračunavanje sa nekim problemima i ograničenjima njihovih filozofija. Tako se pokazuje da se kroz dijalektičku metodu jedino može prevladati Kantova „stvar po sebi“ koja je donekle i posledica sličnosti sa empirizmom koji on sam pokušava da prevaziđe. Tako se u ovom sistemskom razmatranju pokazuje da ni Hegel nije bio zadovoljan samim nazivom estetika, zbog njenog tradicionalnog opterećenja smislom i značenjem, ali da se koristio ovim

pojmom zbog njegove ustaljenosti i naviknutosti u literaturi i praksi. Ovo govori u prilog tome da je estetika do Hegela već uspela da oformi svoje polje delovanja, i da je kao disciplina uspela da zadobije svoje ontološko mesto. Ipak Hegel joj pridaje veoma visoku hijerarhijsku poziciju smeštajući je u područje apsolutnih duhovnih tvorevina. On joj odriče moderni ostatak dominacije prirodnog ideala koji je postojao i kod Kanta i kod Šelinga, ali i u određenim romantičarskim uticajima. U ovim poglavljima se ističe kako kritika subjektivizma pokazuje paradoksalno da Kant *nije bio dovoljno subjektivan* te da se tek sa Hegelom estetika uzdigla do najviših nivoa *slobodne duhovnosti* i tu našla polje za jedan samo uslovno nezavisan režim delovanja.

Autorka u zaključku ističe da je tek Kant prema Hegelovom sudu dao „prve razumne reči o esteticici“, što kasnije vodi ka zaključku da estetika u svom punom pojmu smislu i određenju postoji jedino u filozofiji nemačkog idealizma.¹⁰ Ipak, u samom tekstu ona pokazuje kako

---

¹⁰ Ibid, str. 367. i 370.

je upravo ova epoha otvorila mnogobrojne probleme koji će biti osnova za dalje filozofije koje će se iznova vraćati osnovnim estetičkim pitanjima i problemima. Iako je Hegel najavio kraj estetike u smislu dosezanja najviše istinitosti stvarnosti, on nije prognozirao i kraj reprodukcije i proizvodnje umetničkih dela. Naprotiv. Svojom izazovnom tezom otvorio je polje za mogućnost jedne nove refleksije istih u budućem tehničkom dobu.

Kant je sa svojim ukidanjem ideala savršenosti, ali ostavljanjem mogućnosti da se umetničko delo nekako meri spram *uzvišenog* otvorio pitanje o mogućnosti izvora za buduće vrednosti ne

samo estetičkih dela, nego i etike i humanizma. To je svakako područje oko kojeg će se mnoge kasnije filozofske pozicije koncentrisati u potrazi za jednim sistemom koji u savremenom povesnom ruhu pretenduje na otvorenost. Kako je jedan savremeni umetnik zaključio, iako težak za koncipiranje i razumevanje, sistem je jedno zlo bez kojeg se ne može: „I stvarno, izgradnja sistema ne protiče drugačije do preko zločina, rušenja prethodnog sistema i građenja novog; svaki sistem je konstrukcija jedinica, tako da nijedna, krećući se u svom označenom mestu, ne bi mogla izaći van granica sistema.“¹¹

DOI: <https://doi.org/10.19090/arhe.2021.35.355-362>

---

¹¹ Maljevič, Kazimir Severinovič. *Bog nije zbačen*. Trebinje: Oktoih, 1996., str. 17